

**INDIVIDUALITATE
ȘI STRUCTURI DE
IDENTITATE.
DINAMICI ALE SINELUI**

CRISTIAN VASILE

**INDIVIDUALITATE
ȘI STRUCTURI DE
IDENTITATE.
DINAMICI ALE SINELUI**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2014

Colecția PSIHLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VASILE, CRISTIAN

**Individualitate și structuri de identitate : dinamici
ale sinelui** / Cristian Vasile. - București : Editura Universitară,
2014

ISBN 978-606-28-0037-6

159.9

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062800376

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2014

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

PREFAȚĂ

A scrie despre un concept atât de vehiculat, dar atât de puțin înțeles, a reprezentat o adevărată provocare pe care mi-am asumat-o încă de când am introdus în teza de doctorat o parte importantă a textului prezentat în această lucrare.

Mulțumesc doamnei Dr. Cornelia Guja care a avut încredere în demersurile mele, m-a încurajat în continuarea căutărilor personale și în utilizarea teoriei interfețelor. Mulțumiri aduc și unor personalități ale psihologiei și medicinei românești care mi-au fost aproape și m-au orientat sau ambiționat în perioada cercetărilor doctorale și postdoctorale: Academician Constantin Bălăceanu-Stolnici, Prof. univ. dr. Ioan-Bradu Iamandescu, Prof. univ. dr. Mihai Golu, Dr. Cristiana Glavce, Prof. univ. dr. Dumitru Constantin-Dulcan, precum și colegului meu, Dr. Ovidiu Brazdău, din dialogurile noastre născându-se noi idei despre sine și conștiință.

*Într-o perioadă de mai bine de zece ani am studiat și observat aproape fără întrerupere diverse abordări ale **sinelui**, forme de explicare ale acestui concept atât de vast, ca și neajunsurile unora dintre abordările urmărite, încercând totodată o integrare a teoriilor despre **sine** și o operaționalizare a acestei părți fundamentale a psihismului uman. Unul dintre aspectele frapante din toată această perioadă a fost acela al constatării unei mari confuzii între conceptele de **sine** și **eu**, confuzie preluată și accentuată de diverși autori în multe lucrări de specialitate.*

*Operaționalizarea conceptului studiat a fost însoțită de surpriza identificării aspectelor multiple ale **sinelui**, dintre care am reținut șapte pe care le-am integrat sistemic și le-am*

denumit **structuri de identitate**: sinele fizic, sinele familial, sinele social, sinele profesional, sinele cultural, stima de sine și comportamentul față de sine.

Dacă primele șase structuri de identitate enumerate mai sus se pot regăsi în diverse lucrări de specialitate (niciodată însă toate și de puține ori mai mult de trei), comportamentul față de sine nu este studiat ca atare în nici o abordare teoretică sau empirică. Majoritatea studiilor despre sine merg până la a analiza stima de sine și se opresc.

Comportamentul față de sine reprezintă rezultatul dinamicii celorlalte structuri de identitate și el poate fi prevăzut dacă înțelegem și urmărim variațiile sistemului structurilor de identitate. Dacă psihologia are ca obiectiv fundamental studiul comportamentului uman, atunci teoria propusă în această lucrare nu face decât să înlesnească atingerea acestui deziderat.

*Considerăm că studierea **sinelui** nu ar trebui să se limiteze la o teorie sau alta, nici măcar la un domeniu științific sau altul, ci ar trebui realizată eclectic, transdisciplinar și interdisciplinar, iar această lucrare poate fi considerată ca un punct de pornire în acest demers. Prezentarea succintă a abordărilor **sinelui** în psihanaliză, psihologie analitică, behaviorism, cognitivism, gestaltism sau umanism este completată cu prezentarea unor aspecte de neuropsihologie a conștiinței de sine, a conceptului de **sine** din punct de vedere medical, dar și a abordării culturale și antropologice a **sinelui**.*

Sperăm ca lucrarea să fie de un real folos tuturor practicienilor în psihologie, dar și colegilor medici, antropologi, specialiști în educație sau filozofi.

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
----------------------	---

CAPITOLUL I

SINELE - DELIMITĂRI CONCEPTUALE	9
--	---

1.1. Sinele – concept și încadrare generală	9
---	---

1.2. Accepțiuni ale sinelui. Aspecte teoretice. Noțiunea de self-concept	11
--	----

1.3. Abordarea sinelui în psihologia introspecționistă	23
--	----

1.3.1. Sigmund Freud despre explicarea fenomenelor psihice	29
--	----

1.3.2. Carl Gustav Jung despre conceptul de sine	34
--	----

1.3.3. O teorie a sinelui în psihodinamica post-freudiană	40
---	----

1.4. Conceptul de sine în behaviorism	44
---	----

1.5. Sinele în psihologia gestaltistă	52
---	----

1.6. Psihologia umanistă despre conceptul de sine	54
---	----

1.7. Psihologia transpersonală și noțiunea de sine	65
--	----

1.8. O încercare de poziționare a sinelui în teoriile cognitive	73
---	----

1.9. Conștiința de sine: date neuropsihologice	75
--	----

1.10. Tipuri posibile de sine	77
-------------------------------------	----

1.11. Sinele și individualitatea	78
--	----

1.12. Aspecte spiritual-religioase ale sinelui	80
--	----

1.13. Împlinirea sinelui. Programarea	87
---	----

CAPITOLUL II

STRUCTURI DE IDENTITATE	90
--------------------------------------	----

2.1. Delimitări conceptuale	90
-----------------------------------	----

2.2. Abordări psihologice ale identității	93
---	----

2.3. Structurile de identitate – interfețe între individualitatea psihică și mediu	96
--	----

2.4. Rol, sine și identitate	99
2.5. Ontogeneza și dezvoltarea sinelui	103
2.5.1. Adolescența și structurarea identității	106
2.5.2. Structurile de identitate la vârsta a III-a	110

CAPITOLUL III.

INVESTIGAȚII EXPERIMENTALE ASUPRA STRUCTURILOR DE IDENTITATE	114
3.1. Inventarul Structurilor de Identitate (ISI) – descriere	118
3.2. Analize grafice și comentarii	120
3.3. Indicele de masă corporală (IMC) și variația identității fizice și a comportamentului față de sine	126
3.4. Corelații psiho-antropologice (categorii de vârstă, sex, domiciliu - urban/rural - educație, nivel de stres)	132
3.5. Abordarea structurilor de identitate la intersecția medicinii, psihologiei și antropologiei	135
3.6. Ipoteze psihodinamice în etiologia și evoluția bolii cardio-vasculare	143
3.7. Stresul și perturbarea echilibrului psihosomatic	159
3.8. Deformări cognitive de raționament. Disonanța cognitivă. Răspunsul la stres prin autoprogramare ...	169
3.9. Sinele ca și concept psiho-cultural. Sinele cultural și identitatea culturală	177
3.10. Tipare comportamentale dezadaptative rezultate din interacțiunea factorilor genetici și sociali	181
3.11. Studii psiho-antropologice. Variabilitatea stresului și a tulburărilor afective în funcție de vârstă și sex, reflectedată în cercetări experimentale	186
CONCLUZII	189
BIBLIOGRAFIE	194

CAPITOLUL I

DELIMITĂRI CONCEPTUALE

1.1. *Sinele* - concept și încadrare generală

În ultima perioadă, în literatura de specialitate, mai cu seamă în cea americană, conceptul de *sine* (*self*) s-a impus ca reprezentând, în principal, o “colecție de crezuri despre noi înșine” (Taylor et al., 1994), sau, cu alte cuvinte, imaginea unui individ despre propria persoană. Această concepție despre *sine* este una de adâncime, ea ține de partea profundă și subtilă a personalității, modificându-se odată cu dezvoltarea individuală și cu schimbările durabile în sfera personalității.

Deși noțiunea de *sine* se folosește în repetate rânduri în abordările psihologice și antropologice, destul de des se întâmplă ca această noțiune să fie interșanjabilă cu cea de “eu”, cu toate că cei doi termeni nu se suprapun, conform viziunilor din ultimele decenii, dar și a celor psihanalitice, considerate ca fiind originea termenilor de „sine” și „eu”. Aceasta duce la o confuzie teoretică și practică între cele două aspecte și la abordări teoretice și ipoteze eronate în cercetarea științifică, ce conduc, în final, la unele orientări practice ineficiente în tratamentul unor afecțiuni cu fond psihic. Mai mult, orizontul practic al *sinelui* a fost mai puțin studiat până acum în mod riguros în zona științifică europeană, confuzia dintre *sine* și eu amplificându-se din ce în ce mai mult în abordările moderne.

Dificultatea tratării și chiar a explicării conceptului de *sine* devine cu atât mai accentuată, cu cât există diferiți termeni, în diferite limbi, care se circumscriu în parte aceleași arii tematice ca și *sinele*. Astfel regăsim în limba franceză *Ça*,

Moi, Je, Soi, în germană *Ich, Sebst*, în spaniolă *Yo* etc., termeni care pendulează între ceea ce reprezintă eul și ceea ce reprezintă *sinele*. Cu toate acestea, așa cum am mai arătat, deși ambele se referă la identitatea personală, cele două concepte sunt diferite din mai multe puncte de vedere:

- *sinele* este profund, reprezintă o parte intimă a personalității, pe când eul este în mare măsură un construct social, reprezentat de roluri și statusuri și care se poate schimba mult mai ușor decât *sinele*;

- cunoașterea *sinelui* presupune un efort de explorare interioară susținut de partea reglatorie (volitivă) a personalității și de autocontrol;

- *sinele* reprezintă un nucleu al personalității, nu este perceptibil în mod total conștient la o persoană obișnuită, pe când eul poate fi perceput conștient prin identificări ale individului cu diverse părți ale corpului său sau diferite poziții sociale.

Mai mult, o parte dintre abordările moderne identifică două mari tipuri de *sine*:

- *sinele* individual, a cărui explorare îl poate ajuta pe individ să-și definească personalitatea și modul de acțiune în viață;

- *sinele* social, cu implicații profunde în valorizarea de *sine*, stima de sine, autocontrol, implicare socială și, în general, tot ceea ce ține de viața în comunitate.

Conform diverselor abordări, funcțiile *sinelui* și al dinamicii proceselor acestuia sunt utilizate în cadrul evoluției personalității pentru (Harter, 1999):

- organizare;
- motivare;
- protecție.

Funcțiile de *organizare* ale *sinelui* permit atribuirea de semnificații ierarhizate experiențelor de viață și servesc la

menținerea coerenței sistemului personalității în raport cu lumea înconjurătoare. Combs și Snygg (1959) arătau că *sinele* este un centru stabil în psihismul individual și această percepție internă este crucială pentru echilibrul intern și chiar supraviețuire. Nevoia unui individ de a se percepe stabil, în stare de echilibru, este atât de puternică încât schimbările din personalitatea lui, pe care un observator extern le surprinde, nu sunt percepute ca atare de individ. Pe de altă parte, funcția de organizare a *sinelui* este relaționată cu contextul social.

Funcția de *motivare* realizată de *sine* energizează individul și îl determină să aleagă și să urmărească anumite scopuri și să își stabilească propriile standarde de evoluție. În acest context funcțiile cognitive, în special funcțiile mnezice și gândirea, sunt esențiale pentru abilitatea de proiecție mintală a individului în viitor odată cu amintirea realizărilor din trecut, astfel încât acesta să-și poată crește eficiența comportamentală. Bineînțeles că și aici realitatea socială percepută are un rol major.

Nu în ultimul rând, funcția de *protecție* a *sinelui* presupune asigurarea existenței individuale, maximizarea sentimentelor pozitive, a plăcerii și diminuarea percepției elementelor neplăcute. Este o funcție hedonică, dar care asigură supraviețuirea și satisfacția persoanei mai ales în raport cu mediul social.

Este necesar să menționăm că cele trei funcții ale *sinelui* nu sunt independente unele de altele, ci lucrează în manieră sistemică, interdependent.

1.2. Accepțiuni ale *sinelui*. Aspecte teoretice.

Noțiunea de self-concept

În general discuțiile despre noțiunea de “*sine*” pornesc de la aspectele psihologice implicate în acest vast concept

(americani denumesc *sinele* prin termenul “self-concept” pentru a-l diferenția de alte cuvinte sau noțiuni care implică termenul “self”). Deși a fost studiată dezvoltarea *sinelui* la copil, culminând cu stabilirea identității la adolescent, de foarte puține ori s-a discutat însă despre conceptul de *sine* în relație cu anumite afecțiuni sau cu vârsta adultă și/sau vârsta a treia.

La nivel internațional și național, din datele existente până în prezent, sunt extrem de puține studii care să explice măcar parțial funcționarea unor structuri de identitate individuale și sociale în relație cu vârsta adultă și cu starea de sănătate individuală și populațională. În plus, deși în mediul internațional, în special în țările occidentale, există un interes crescut pentru rezolvarea problemelor vârstei a treia, accentul este pus pe încetinirea unor procese biologice, vindecarea unor afecțiuni (acolo unde este posibil) și mult mai puțin pe latura psihologică a îmbătrânirii.

Menționăm că folosirea termenului de “structuri de identitate” în această lucrare desemnează acele structuri cu care un individ se identifică, acele structuri care îl definesc pe un individ din punct de vedere biologic, psihologic, social, economic etc., adică antropologic. Structurile de identitate reprezintă sinele individual în dinamica sa rezultată din relaționarea individului cu mediul în care trăiește.

Conceptul de vârstă a câștigat în ultima perioadă o atenție mai mare în mediile academice referitoare la comunicare - discutăm aici inclusiv despre comunicarea între generații ca element cheie al incluziunii sociale (Coupland și Nussbaum, 1995; Nussbaum *et al.*, 1996). De exemplu, s-a demonstrat că o persoană deduce care este vârsta interlocutorului și îl categorizează într-o grupă de vârstă după elemente cum ar fi vocea (Mulac și Giles, 1996) și trăsăturile faciale (Hummert, 1990; Hummert și Shaner, 1994). Mai mult, există studii care arată că persoanele se pot angaja în discuții despre vârsta lor

pentru a determina registrul lingvistic optim pe care să îl adopte în continuare în comunicare (Nishida, 1991). Vârsta relativă poate influența conversația în mai multe moduri subtile, contribuind la problemele de comunicare asociate cu îmbătrânirea (de exemplu, acapararea unei discuții de cineva mai în vârstă, care nu ascultă ce spun persoanele mai tinere – apud. Rodin și Langer, 1980; Ryan *et al.*, 1995).

Vârsta reprezintă cu mult mai mult decât un punct pe un continuum cronologic de la naștere la moarte. Ea reprezintă un marker social. În multe culturi vârsta poate fi un factor hotărâtor pentru ca un individ să ocupe o poziție socială sau de putere în societate (Harwood *et al.*, 1994). Mai mult, vârsta reprezintă experiențe colective ale diverselor grupe de indivizi. Oamenii din aceeași categorie de vârstă pot împărtăși unele amintiri comune (de exemplu, un eveniment social marcant: un război; fuga unui dictator etc.) proces care conduce la *identificarea* persoanelor cu un anumit grup de vârstă. Vârsta devine astfel o categorie antropologică, plină de însemnătate care constituie o importantă parte a *sinelui*, o identitate socială sau, altfel spus, o definiție a *sinelui* în termenii apartenenței persoanei la un grup social (Deaux *et al.*, 1995; Ethier și Deaux, 1994; Garstka *et al.*, 1997; Tajfel și Turner, 1986). Când este activată identitatea de vârstă, numeroase alte aspecte antropologice apar. Stereotipuri, norme, discriminare după vârstă, amintiri ale unor experiențe intergeneraționale pot fi invocate și activități care întăresc identitatea pot fi derulate spontan (Kite și Johnson, 1988; Harwood *et al.*, 1996; Ho, 1994; Gallois *et al.*, 1999; Sung, 1995; Garstka *et al.*, 1997; Williams și Giles, 1998; Williams *et al.*, 1997; Harwood, 1999a; 1999b). Studiile internaționale arată că vârsta subiectivă a unei persoane (Barak, 1987), vârsta ideală (Barak *et al.*, 1988) și *sinele* proiectat în viitor sunt toate, la un anumit nivel, produse ale comunicării interpersonale. Există, de asemenea,

studii care arată că identitatea de vârstă reprezintă un factor de mediere în satisfacția adulților tineri în interacțiunile inter-generaționale (Harwood & Williams, 1998).

Studiile internaționale se opresc însă aici. Lucrarea prezentă propune un nou nivel de studiu al vârstei a treia și a *sinelui* (structurilor de identitate) în contextul antropologiei medicale și culturale, ca și al psihologiei antropologice în special.

Aspecte teoretice

Pornim în acest demers de la câteva premise teoretice, deja bine cunoscute în mediile psihologice, nu înainte însă de a sublinia că abordarea prezentă nu își propune să facă o trecere în revistă a tuturor teoriilor despre *sine*, ci doar să puncteze acele orientări psihologice majore în studiul *sinelui* și care pot constitui repere ale unui drum complex către *sine*.

În urma analizei multiplelor abordări ale *sinelui* se disting câteva modalități distincte de a caracteriza și raporta *sinele*:

- a. prin stabilirea caracteristicilor acestuia;
- b. prin stabilirea importanței și a locului și rolului lui în structura personalității;
- c. prin referiri la structura sa sistemică.

Conform unor definiții, *sinele* se referă la “structurile de identitate ale personalității, înglobează tendințele inconștiente și orientează activitatea psihică a individului” (Șchiopu, U., 1997). *Sinele* poate fi material - fizic (imaginea de sine), spiritual (imagine de sine pe plan cultural, informativ) și social (identitate socială). Conform aceluiași autor există trei tipuri de influențe asupra *sinelui*: succese/eșecuri; opiniile celorlalți și rezonanța psihică (care rezultă din relația dintre ceea ce face și

cum trăiește individul și ceea ce ar trebui să facă/trăiască în conformitate cu normele sociale și cele proprii).

Există autori care realizează o diferențiere între *Self* și *Ego*; alții folosesc cei doi termeni în mod interșanjabil. *Eul* este asociat cu adjective care, în afara clarificărilor și a sublinierii diferențierilor, pot integra și distorsiuni în înțelegerea sau explicarea eului. De exemplu, Gordon Allport (1991) înlocuiește termenul de eu cu cel de *proprium*, pe care îl consideră un termen mult mai cuprinzător decât primul. Încercarea de traducere a conceptului de *sine* dintr-o limbă în alta și integrarea sa corectă în înțelesul unui text duce către noi dificultăți. Conform autorului M. Zlate în lucrarea “Eul și personalitatea” (1999), conceptul de *Self* utilizat de William James se traduce în franceză sub forma *le Moi*; pe de altă parte termenul de *Self* folosit de M. Mead se traduce în franceză prin *le Soi*. În psihologia socială americană conceptul de *sine* reprezintă “colecția de crezuri despre noi înșine” (Taylor, 1994), zona intențional-reflexivă a personalității, concepția unei persoane despre ce este și ce poate deveni.

În lucrările de specialitate din țara noastră se folosesc în mod curent cei doi termeni care acoperă în unele accepțiuni aceeași arie: *sinele* și *eul*. În opinia noastră însă termenii nu sunt interșanjabili. *Sinele* cuprinde un accent crescut în direcția focalizării cognitive a individului asupra lui însuși, împreună cu tendința de autocontrol (nu spunem “imaginea de eu”, ci “imaginea de sine”), dar și rezultatele autoobservațiilor și autoanalizelor, *sinele* existând atât ca subiect, cât și ca obiect al reflecțiilor despre locul și rolul persoanei în lume, calitățile acesteia, sensul și relațiile cu ceilalți. *Sinele* este inițiator și emițător de judecăți și acțiuni către ceilalți și către mediul extern în general, dar și receptor a semnalelor interioare. Distincția pe care o realizează M. Mead (1934) între *I* și *me* se referă la această direcție logică. Practic cele două componente,